David Graeber, David Wengrow. *Úsvit všeho: Nová historie lidstva.*

Jan Melvil Publishing, 2024. 648 stran. Z anglického originálu (*Dawn of everything: A new history of humanity.* Allen Lane, London, 2021) přeložila Viktorie Hanišová.

David Graeber (1961 – 2020) byl americký antropolog, působil na univerzitě Yale a byl významnou postavou hnutí Occupy Wall Street. David Wengrow (1972) je britský archeolog působící na University College London. Kniha vznikala deset let a v originále vyšla v roce 2021. I přesto, že se musela překladatelka poprat s obrovským množstvím antropologických, historických, zeměpisných a archeologických termínů, nenašel jsem v něm (krom jména Ňambikvárů) chybu. Za to si překladatelka zaslouží poklonu.

Kniha má dvanáct kapitol a jejím hlavním cílem je zbavit nás několika iluzí o naší minulosti. Druhým cílem knihy je hledání počátků nerovnosti v lidských společenstvích.

Nejúpornější iluzí, kterou autoři v průběhu celé knihy vyvrací, je, že přistupujeme k politickým systémům, jako kdyby byly nějakou evoluční nevyhnutelností – že po sobě jednotlivé politické systémy následují v předem daném pořadí. Od tlup, ke kmenům a pak ke státům a konfederacím. „Zas a znovu se setkáváme s texty, které jednoduše předpokládají, že čím větší a hustěji osídlená je sociální skupina, tím „komplexnější“ systém je zapotřebí k udržení jejího fungování. Komplexita je zase stále často používána jako synonymum pro hierarchii. A hierarchie slouží jako eufemismus pro řetězec velení („původ státu“), což znamená, že jakmile se velký počet lidí rozhodne žít na jednom místě nebo se připojit ke společnému projektu, musí se nutně vzdát … svobody…“ (s. 508) A pokračují: „… komplexní systémy nemusejí být uspořádané shora dolů, a to ani v přírodním, ani v sociálním světě. Skutečnost, že máme tendenci předpokládat opak, nám toho pravděpodobně sděluje víc o nás samotných než o lidech nebo fenoménech, které studujeme.“ (s. 508).

Inovativním příspěvkem autorů do debaty o politické antropologii je poukázání na nutnou sezónnost života (subsistenčních strategií) většiny archaických i současných tradičních společností. Během roku se způsob života tradičních společností významně lišil podle počasí. V období hojnosti (jaro, léto, období dešťů) mohly žít lovecko-sběračské a pastevecké společnosti více pohromadě. Na druhou stranu v období nedostatku (zimy, sucha apod.) se lidé většinou rozptylovali a často žili jen jako samostatné rodiny. Oba typy sociálních systémů, které se pravidelně střídaly, nutně vyžadovaly minimálně dva odlišné politické systémy v rámci jediného společenství.

Dalším důležitým konceptem knihy je schizmogeneze. Tento pojem do antropologie uvedl Gregory Bateson: společnosti se leckdy chovají určitým způsobem jen proto, že je určité chování pravým opakem toho, jak se chovají jejich sousedé. „Schizmogeneze popisuje, jak si společnosti, které jsou ve vzájemném kontaktu, nakonec vytvoří sdílený systém rozdílů, jehož prostřednictvím se pokoušejí od sebe navzájem odlišit. Klasickým historickým příkladem… by mohly být starořecké městské státy Athény a Sparta…“ (s. 186). Právě schizmogenezí autoři vysvětlují, proč si tolik společností na úrovni kmene, které žily po staletí vedle hierarchicky uspořádaných společností, zachovalo svoje rovnostářské uspořádání (např. historičtí Srbové v Černé Hoře, novoguinejští Wapeové, ugandští Kavirondové, zambijští Ilaové, kalifornští Jurokové, východoafričtí Nuerové – srov. Boehm, 2020).

Další myšlenkou knihy je, že třemi odlišnými základy společenské moci jsou: kontrola násilí, kontrola informací a individuální charisma. „Stejně jako přístup k násilí, informacím a charismatu definuje samotné možnosti společenské nadvlády, tak i moderní stát je definován jako kombinace svrchovanosti, byrokracie a konkurenčního politického pole… Tyto tři základní formy nadvlády mají naprosto odlišný historický původ… Jak právě zjišťujeme, moderní státy jsou ve skutečnosti směsicí [těchto tří] prvků, které se v určitém okamžiku dějin lidstva spojily.“ (s. 368). Každá báze moci z této trojice může být u jednotlivých společností rozvinuta nebo potlačena v různé míře. Navíc může existovat několik scénářů, v jakém pořadí se tyto složky moci pospojovaly. Autoři ukazují tři scénáře (tři postupné kombinace zmíněných tří prvků), které dokládají na příkladech z historie Sumerů, Aztéků, Mayů, Inků, Španělů, Olméků, kultury Chavín de Huántar, Načezů, a mnoha dalších.

Co jsem si opravdu užil, byl výklad tzv. přechodných dob v chronologii starověké egyptské říše (s. 412 a dále). Jako milovník staroegyptské civilizace jsem přechodné doby mezi Starou, Střední a Novou říší chápal v souladu s obecně sdíleným narativem jako období úpadku vrcholné civilizace. Úpadek lze během přechodných dob dovodit z chátrání paláců a velkých veřejných staveb, z úbytku vrcholných uměleckých předmětů, písemných záznamů nebo písma vůbec, z úbytku dobývaní okolních zemí atd. Jenže co se nám jeví jako úpadek, ve skutečnosti byl hlavně (přechodný) úbytek míry donucovací moci směřující od vládců k poddaným. Běžným lidem se pravděpodobně během těchto dob žilo mnohem lépe a svobodněji než v dobách, kdy vládci drželi donucovací moc pevně v rukou. Pro lepší představu: i po „zhroucení“ civilizace Mayů lidé přestali používat mayské písmo a přestali stavět monumentální stavby. Ale Mayové, jako společenství lidí, žili spokojeně dál a početné krvavé lidské oběti, které provozovali jejich původní vládcové, jim jistě nechyběly.

Co této knize vytknout? Pro mne to byl příliš bombasticky pojatý výklad na začátku knihy, který autoři naštěstí brzo opustili. Druhá výtka souvisí s první: přijde mi, že Graeber a Wengrow zbytečně ostře kritizují některé autory (např. Diamonda, Harariho).

Celkové zhodnocení: Kniha je poučná a nepochybně přelomová (jak ostatně píše mnoho recenzentů). Je přelomová proto, že z naší mysli dokáže sejmout jednu z iluzí o minulosti a donutí nás zcela jinak přemýšlet o povaze všech politických systémů. Po úvaze lze tuto knihu považovat za jakousi nadstavbu (v oblasti archeologie) studie *Hierarchie v pralese* (1999, 2020) od antropologa Christophera Boehma zabývajícího se antropologií rovnosti.

Literatura:

Boehm, Ch. (2020). *Hierarchie v pralese – evoluce rovnostářského chování*. Academia.

Mgr. Jan Krása, Ph.D.
Katedra psychologie, Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity
E-mail: krasa@ped.muni.cz
ORCID: 0000-0001-7925-2718

Krása, J. (2026). [Recenze knihy Úsvit všeho: Nová historie lidstva, D. Graeber & D. Wengrow]. *E-psychologie*, 20(1), 49-50. https://doi.org/10.29364/epsy.552